

УДК 342.11.3

РЕФОРМА КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВОСУДДЯ В УКРАЇНІ: ПИТАННЯ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ

THE REFORM OF CONSTITUTIONAL JUSTICE IN UKRAINE: THEORY AND PRACTICE

Різник С.В.,
*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри конституційного права
Львівського національного університету імені Івана Франка*

Стаття присвячена питанню необхідності здійснення комплексного реформування конституційної юрисдикції в Україні. Наведено короткий перспектив реформування конституційного правосуддя в Україні, який вказує не тільки на необхідність якнайскорішого конституційного (законодавчого) врегулювання проблем, пов'язаних з безпосередньою діяльністю Конституційного суду, а й на необхідність невід'ємної від такого врегулювання зміни правового світогляду та підходів до діяльності суб'єктів конституційно-правових відносин. Окреслено деякі загальні пропозиції та побажання щодо напрямків реформування конституційного правосуддя в Україні.

Ключові слова: конституційне правосуддя, конституційна юстиція, Конституційний Суд України, рішення Конституційного Суду України, реформа конституційного правосуддя.

Статья посвящена вопросу необходимости осуществления комплексного реформирования конституционной юрисдикции в Украине. Приведен краткий анализ перспектив реформирования конституционного правосудия в Украине, который указывает не только на необходимость скорейшего конституционного (законодательного) урегулирования проблем, связанных с непосредственной деятельностью Конституционного суда, но и на необходимость неотъемлемого от такого урегулирования изменения правового мировоззрения и подходов к деятельности субъектов конституционно-правовых отношений. Определены некоторые общие предложения и пожелания относительно направлений реформирования конституционного правосудия в Украине.

Ключевые слова: конституционное правосудие, конституционная юстиция, Конституционный Суд Украины, решения Конституционного Суда Украины, реформа конституционного правосудия.

This article is devoted to the problem of the Reform of constitutional justice in Ukraine: theory and practice. The discussions about the legitimacy of a number of changes and additions to the Ukrainian Constitution, it's low efficiency leave it relevant to virtually unanimous position of representatives of various sectors of national society on the need for continued reform of the Constitution. Thus 2014 marked a new stage in the constitutional process, with high expectations not only of the Ukrainian people but also of the international community.

Key words: constitutional justice, Constitutional Court of Ukraine, the decision of the Constitutional Court of Ukraine, the reform of the constitutional justice.

Постановка проблеми. Навряд чи ідеологи державної незалежності України різних поколінь, моделюючи варіанти конституційного ладу майбутньої держави, могли передбачити виникнення настільки впливового державного органу як сучасний Конституційний Суд України (без уваги до обставин по-

точного політичного моменту). Та й при розробці перших проектів моделі організації конституційного правосуддя в незалежній Україні напевно ніхто не передбачав, наскільки визначальними будуть рішення Конституційного суду для її стратегічного розвитку. Не виявились підготовленими до належного

сприйняття його місії як громадяни нової держави, так і провідні представники вітчизняного політикуму, з їх не завжди справедливою критикою та звичкою розглядати діяльність Конституційного суду через призму власних інтересів та уявлень.

На жаль, за наявності значної кількості справді об'єктивних зауважень, сформувався також і набір відверто негативних стереотипів щодо роботи Конституційного суду, який, при всій своїй небезпідставності, набуває загрозливого масштабу не тільки для самого існування єдиного органу конституційної юрисдикції, а й для української державності [1].

Свою частку відповідальності за такий стан справ несуть і представники конституційно-правової науки, які не завжди адекватно оцінюють проблеми вітчизняного конституційного правосуддя, нерідко займають недостатньо наукову позицію, сприймаючи Конституційний суд не як орган державної влади, а як колектив людей, що сформувався під впливом тих чи інших тимчасових обставин. Захоплення без потреби ускладненими юридичними конструкціями, не завжди виправдане перенасичення наукових статей на конституційно-правову тематику загально-філософськими категоріями, зосередженість на неактуальних та/або другорядних питаннях невідгодно відрізняє деякі вітчизняні праці від наукових доробок зарубіжних, в першу чергу європейських, вчених-правників.

Виклад основного матеріалу. Вже давно назріла необхідність поступового переходу від «описової» та «абстрактної» науки до науки сучасного зразка, яка надаватиме ясні і прості рішення для практичного застосування, ґрунтовані, при цьому, на конституційно-правовій доктрині. Вченим слід, усвідомлюючи межі власних можливостей, більше намагатися реально впливати на ситуацію в державі там, де це можливо зробити доступними юридичній науці засобами.

Конституційний Суд України є вітчизняним варіантом реалізації ідеї конституційного контролю як ключового засобу правової охорони конституції, що остаточно сформувалася ще під час прийняття перших конституційних актів сучасного зразка в США та державах західної Європи. Конституційний Суд України є втіленням континентальної (європейської, кельзенівської) моделі конституційного правосуддя, яка, поряд з іншими характерними ознаками, передбачає здійснення конституційного контролю спеціально створеним для цієї мети органом судової влади [2].

Заснований 1996 року на підставі прийнятої 28 червня 1996 року Конституції України [3] та Закону України «Про Конституційний Суд України» від 16 жовтня 1996 року [4] Конституційний суд є першим реально діючим органом конституційного контролю в історії України. Попередні спроби, що робилися в цьому напрямку з кінця 80-их років 20-го ст., не давали результатів, ні Комітет конституційного нагляду УРСР 1989 року, ні Конституційний Суд України, передбачений Законом України «Про Конституційний Суд України» від 3 червня 1992 року [5], так і не були належно сформовані і не змогли розпочати роботу. Тим не менше цей час був використаний науковцями

для удосконалення ідеї конституційного контролю в Україні, обґрунтування необхідності існування Конституційного суду для забезпечення демократизації нової незалежної держави на засадах верховенства права, незалежності, колегіальності, рівноправності суддів, гласності, повного і всебічного розгляду справ та обґрунтованості прийнятих ним рішень.

З врахуванням різних критеріїв та обставин діяльність Конституційного Суду України, з моменту його заснування, можна поділити на декілька етапів (періодів): 1) період становлення (1997-1999 р.), який характеризується поступовим накопиченням авторитету Конституційний суду в суспільстві, утвердження його як єдиного органу конституційної юрисдикції, арбітра між т. зв. гілками влади, суб'єкта захисту прав людини і громадянина. В цей період винесено низку важливих рішень, зокрема від 23 червня 1997 року № 2-зп/1997 у справі про акти органів Верховної Ради України, Рішення від 25 грудня 1997 року № 9-зп у справі за зверненнями жителів міста Жовті Води щодо конституційного права на судовий захист, де підтверджено право кожного на захист його прав і свобод у судовому порядку, Рішення від 25 листопада 1998 року № 15-рп/98 у справі про платні медичні послуги, в якому дано принципову правову оцінку механізму забезпечення права кожного на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування та ін.; 2) період утвердження (1999-2003 р.), що характеризується високим рівнем авторитету КСУ, установленням його процедур, формування базової практики, активними посиланнями на правові позиції Конституційного суду. До найбільш значущих в даному періоді слід віднести Рішення у справі про смертну кару від 29 грудня 1999 № 11-рп/1999, яким фактично скасовано смертну кару як вид кримінального покарання, Рішення від 27 березня 2000 року № 3-рп/2000 у справі про всеукраїнський референдум за народною ініціативою, Рішення КСУ від 17 жовтня 2002 року № 17-рп/2002 у справі щодо повноважності Верховної Ради України та ін; 3) період ослаблення (кінець 2003-2010 р.р.), що бере свій початок від 25 грудня 2003 року, коли було прийнято Рішення № 22-рп/2003 у відомій справі щодо строків перебування на посту Президента України. Цей період характерний поступовим зменшенням авторитету Конституційного суду. Під час революційних подій 2004 року, перманентних виборчих процесів, конституційної реформи 2004-2006 років, безперервної боротьби за повноваження між органами державної влади, політичними силами та їх представниками діяльність Конституційного Суду України в сфері конституційного контролю в цей період була малопомітною, а в деякі моменти – фактично паралізованою. В таких умовах Конституційний суд все ж зумів прийняти низку важливих рішень, таких як Рішення від 2 листопада 2004 року № 15-рп/2004 у справі про призначення судом більш м'якого покарання, де, зокрема, дано визначення принципу верховенства права або Рішення у справі про прийняття Конституції та законів України на референдумі від 16 квітня 2008 № 6-рп/2008 щодо засад народовладдя в Україні; 4) період залежності (2010-

2014 р.р.), який слід вважати найскладнішим етапом за час існування КСУ, оскільки в цей час єдиний орган конституційної юрисдикції в Україні не відзначався самостійною позицією, практично не приймав рішень, що могли б суперечити політичним інтересам представників владної вертикалі, формування ж персонального складу КСУ надто часто було зумовлено не критеріями професійності, а вимогами політичної доцільності. Даний етап розпочався Рішенням від 6 квітня 2010 року № 11-рп/2010 стосовно можливості окремих народних депутатів України брати безпосередню участь у формуванні коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України, а Рішення КСУ від 30 вересня 2010 року № 20-рп у справі про додержання процедури внесення змін до Конституції України яким визнано неконституційним Закон України «Про внесення змін до Конституції України» від 8 грудня 2004 року, на наступні роки стало визначальним для національної правової системи, по суті, змінило конституційний лад в Україні та, в значній мірі, призвело до нівелювання здобутих переваг системи стримувань і противаг, механізмів обмеження державної влади тощо; 5) період відновлення (з 2014 року) безпосередньо розпочався після революційних подій 2013-2014 року, повернення до Конституції України в редакції 2004 року та часткової зміни персонального складу КСУ.

Отже, станом на 2014 рік Конституційний Суд України прийняв понад 300 рішень і висновків, більшість з яких здійснила значний вклад в утвердження на території Української держави ідеалів демократії та конституціоналізму. Поряд з цим низка рішень єдиного органу конституційної юрисдикції негативно вплинула на процес українського державотворення, не сприяла утвердженню верховенства права і Конституції України, авторитету Конституційного суду.

Для повноцінного повернення належної поваги до Конституційного Суду України, його незалежності та впливовості, необхідним є проведення низки реформ для запобігання в подальшому таких явищ, як несправедливість та змістовна суперечливість його рішень; використання вказаних рішень як інструментів в політичному процесі; фактична відсутність юридичної відповідальності за невиконання рішень Конституційного Суду України; низька доступність конституційного правосуддя для громадян України (іноземців, осіб без громадянства, юридичних осіб, що не є суб'єктами владних повноважень) та ін.

З метою досягнення поставлених цілей необхідно здійснити серйозну науково-практичну розробку відповідної стратегії реформування конституційного правосуддя на основі всебічного аналізу конституційно-правової доктрини, зарубіжного досвіду державотворення та практики функціонування конституційної юстиції в державах різних правових сімей. При цьому запровадження лише одинарних реформ окремих інститутів конституційної юстиції без модернізації всього державного механізму буде не ефективним.

Перш за все, наука конституційного права України лише виграла б від узгодження одноставного

підходу вчених до визначення переліку найбільш пріоритетних та актуальних конституційно-юридичних проблем, вирішення яких слугувало б не тільки загальнонауковим цілям, а й конкретній меті необхідного утвердження авторитету Конституційного Суду України у його діяльності спрямованій на забезпечення принципу верховенства національної Конституції. Адже сама лише фіксація наявних проблем, без напрацювання пропозицій щодо їх вирішення, вказує на деструктивний та безперспективний підхід до одного з найскладніших питань сучасного державотворення.

Очевидно, що ситуація з діяльністю єдиного органу конституційної юрисдикції в Україні залежить від загального стану справ в державі, де недостатньо ефективно діє система органів державної влади в цілому, де низька правосвідомість еліти і народу створюють придатне підґрунтя для розвитку шкідливих антидержавницьких явищ. Наведені проблеми (або таке їх сприйняття суспільством) говорять самі за себе, відповідаючи на запитання щодо необхідності чи відсутності необхідності реформувати конституційне правосуддя в Україні.

Але підхід до даного питання має бути комплексним, науково обґрунтованим та стратегічно виваженим. Зрозуміло, що запровадженням лише одинарних реформ окремих інститутів конституційної юстиції, без модернізації всього державного механізму та роз'яснення правової природи та місії Конституційного Суду України широким верствам народу не обійтись.

Беручи до уваги вищевикладене, можна окреслити деякі загальні пропозиції та побажання щодо напрямків такого реформування, до яких слід віднести: запровадження інституту конституційної скарги; підвищення вимог до фахового складу Конституційного Суду України, зокрема запровадження відповідної квоти суддів з науковим ступенем з юридичних наук, в тому числі в галузі конституційного права;

надання Конституційному суду права приймати рішення про притягнення до конституційної та інших видів юридичної відповідальності органів державної влади, місцевого самоврядування, їх посадових осіб, а також громадян України (іноземців, осіб без громадянства) за невиконання рішень КСУ;

запровадження інституту наперед визначеної, періодичної ротації частини складу Конституційного Суду України (з врахуванням випадків дострокового припинення повноважень суддів) тощо.

Висновки. Наведений тут короткий аналіз перспектив реформування конституційного правосуддя в Україні вказує не тільки на необхідність якнайскорішого конституційного (законодавчого) врегулювання проблем, пов'язаних з безпосередньою діяльністю Конституційного суду, а й на необхідність невід'ємної від такого врегулювання зміни правового світогляду та підходів до діяльності суб'єктів конституційно-правових відносин, що видається нелегким, але необхідним для збереження держави і народу, завданням.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Різник С.В. Критика Конституційного суду: причини, мотиви, наслідки / Різник С.В. // Українська правда – 2013. – Режим доступу : http://www.pravda.com.ua/articles/2013/08/8/6995691/view_print/.
2. Шаповал В.М. Про генезу конституційного контролю: історико-правовий аспект проблеми / Шаповал В.М. // Вісник академії правових наук. – 1999. – № 2. – С. 104–107.
3. Конституція України прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року (із змінами та доповненнями) // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
4. Закон України «Про Конституційний Суд України» від 16 жовтня 1996 р. із змінами та доповненнями // Електронний ресурс. Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/422/96-%D0%B2%D1%80>.
5. Про Конституційний Суд України: Закон України від 3 червня 1992 року // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 33 (18.08.92). – Ст. 471.